

Operatie Muziektheater, een initiatief van NFPK+, TIN en MCN

6 november 2009

Akademietheater, Utrecht

Het ontwikkelen van talent vraagt om durf

Verslag van het eerste van drie openbare debatten over de toekomst van een genre.

Het aanwezige gezelschap van bijna 200 mensen bestrijkt het hele opera- en muziektheaterveld. Zo zijn er vertegenwoordigers van gevestigde instellingen en productiehuisen aanwezig, maar ook jonge musici, zangers, regisseurs, schrijvers en componisten. Er heerst een intieme sfeer deels opgeroepen door het decor van Perzische tapijten op het speelveld van het vlakke vloertheater.

Op een projectiescherm worden citaten getoond van jonge muziektheatermakers. Wilbert (26): "Het is van het grootste belang om organisatorische aspecten volledig te doorgronden omdat ze grote invloed hebben op het uiteindelijke artistieke resultaat." Femke (29): "Een groot voordeel van een instelling of productiehuis is dat zij je kunnen bijstaan in de productionele zaken. Het opent meer deuren als je 'gevestigde' mensen of instellingen om je heen hebt."

Welkom

Namens de drie organiserende partijen heet Nico Schaafsma, secretaris muziektheater bij NFPK+, deelnemers en publiek van harte welkom en verwoordt het doel van de middag als "het bieden van een stimulans aan het muziektheater in al zijn verschijningsvormen". Hij bedankt het Yo! Festival voor de samenwerking en de gastvrijheid en spreekt de wens uit dat er in alle openheid kan worden gediscussieerd. Hij meldt dat enkele dagen geleden de Johannes Vermeer Prijs is uitgereikt aan Pierre Audi. Het bedrag van € 100.000 zal worden besteed aan een nieuw te produceren kameropera. Audi moet alleen nog beslissen welke jonge Nederlandse componist, regisseur en vormgever hij aan het werk gaat zetten. Dat nodigt, volgens Schaafsma, uit tot open sollicitaties.

Componist Paul Oomen schetst zijn ideaalbeeld van het muziektheater in 2024:

'Opera is de kunst van de synesthese. Een kunst gesitueerd tussen de diverse ervaringsgebieden van de geest. Een kunst die ontstaat als woorden, klanken en beelden samensmelten tot een illusionaire waarneming, voorbij de beperkingen van de afzonderlijke zintuigen.

Dit maakt de praktijk van de opera tot een interdiscipline - zij staat niet primair op zichzelf, maar juist tussen disciplines. In onze gemediatiseerde maatschappij kan de opera als interdiscipline een laboratorium zijn voor innovatie, ontmoeting en samenwerking tussen tal van kennisgebieden. Voor deze artistieke vorm van de verbondenheid zie ik een grote toekomst in onze samenleving.

Voor de operamaker zal de uitdaging er daarom uit bestaan niet slechts de eigen artistieke wereld te scheppen, maar deze wereld ook in het juiste contact met de werkelijkheid tot stand te brengen. Niet het eigene, maar het gemeenschappelijke moet opnieuw worden uitgevonden in de kunst. Met ieder nieuw werk zullen wij ons moeten afvragen op welke manier wij ons verbinden met de wereld om ons heen.

In 2024, vijftien jaar van nu, is de opera als genre opgehouden te bestaan. Hiermee bedoel ik dat een stabiel circuit voor de actuele opera, met een eigen publiek, eigen theaters en min of meer vastomlijnde artistieke kaders, voor zover deze nu nog bestaan dan geheel verdwenen zullen zijn. De opera zal als vorm exploderen en een wereld aan verschijningsvormen gaan aannemen. Op internet creëren wij opera tussen het hier en daar, het toen en nu, het voortdurende en kortstondige. Een datastream verbindt de verhalen en klanken van musici over de hele wereld. Een muzikaal theater van interculturele ontmoetingen die plaatsvinden tussen overal en nergens.

Voor interactieve games ontwerpen wij een virtuele ruimte waarin de bespelers zich vrij bewegen door scènes in klank, licht en woorden. De bespeler wordt zelf de held van een opera die hij mede creëert. Een publiek wordt tegelijkertijd toeschouwer van elkaar en performer voor elkaar in een voorstelling die zichzelf van moment tot moment opnieuw uitvindt.

Tijdens oud & nieuw op het Damplein in Amsterdam, omgeven door de extatische klanken van housemuziek, mengen honderden operazangers zich onder de mensenmassa, waar zij als engelen hun aria's ten gehore brengen - duwend, hangend, dansend en zwevend tussen de mensen.

En in de theaters komen de mensen om uit te rusten. In de geborgenheid van het rode pluche luisteren wij naar de zacht wegstervende klanken van een aria uit 'La Traviata'...

Inleiding

Gespreksleider Lex Bohlmeijer formuleert de probleemstelling voor dit eerste debat: "Als wij streven naar een gezonde sector is het van belang dat talent gekoesterd en ontwikkeld wordt. Hoe doen we dit? En hoe doen we dit met elkaar?" Hij hanteert de volgende drie subvragen: Wie zijn de jonge makers? Zijn de gevestigde instellingen wel geschikt voor talentontwikkeling? Wat kunnen we verbeteren aan de verschillende schakels van talentontwikkeling?

Als gesprekspartners zijn uitgenodigd: Guus Mostart (intendant Nationale Reisopera), Miranda van Kralingen (artistiek leider Opera Zuid), Marc van Warmerdam (directeur Orkater), Koen van Dijk (artistiek leider M-Lab), Sylvia Stoetzer (artistiek leider De Diamantfabriek) Anthony Heidweiller (artistiek leider Yo! Opera), Robert Nemack (regisseur), Thomas Myrmel (componist), Rosa Arnold (violiste), Caroline Cartens (sopraan), Femke Krist (schrijfster, actrice), Rik Elstgeest (musicus).

Wie zijn de jonge makers?

Bohlmeijer schotelt de jonge makers drie vragen voor: wat is je ambitie, waarom wil je muziektheater maken en wat staat je droom in de weg? Men is het erover eens dat het erom gaat dat je iets te zeggen hebt, iets persoonlijks en dat het belangrijk is trouw te blijven aan je eigen idealen en dromen.

Femke Krist ambieert nieuw theater te maken in plaats van het bekende repertoire. Zij werkt inmiddels aan regie en tekst voor een nieuwe musical. Zij vindt dat “er zoveel meer mogelijk is dan wat nu in de grote zalen staat. Dat is allemaal show, glitter, grootsheid en spektakel met een happy end. Ik ontkleed musical tot de kern”. Het gebrek aan geld houdt haar niet tegen om concepten te ontwikkelen.

De ambitie van componist Thomas Myrmel is bij alles wat hij maakt te communiceren met het publiek. Hij wil een idee overbrengen en alles wat daarbij kan helpen, gebruikt hij. Myrmel houdt van opera omdat het een levendige kunstvorm is die steeds verandert, maar altijd een instrument blijft om bepaalde doelen te bereiken. Hij vertelt: “In deze multidisciplinaire wereld is opera de perfecte samenvatting, je kunt er alles in terugzien.” Hij is uit de Verenigde Staten naar Nederland gekomen omdat hier veel mogelijkheden zijn voor jonge makers. Hij krijgt hier de kans om producties tot stand te brengen. Wanneer hij een idee heeft en dat uit wil werken, kan hij hooguit zichzelf als probleem tegenkomen. “Als ik shit schrijf, houdt het op.”

Andere jonge makers noemen verschillende problemen waar zij tegenaan lopen. Zo vinden productiehuizen soms dat je te ver in je ontwikkeling bent om bij hen een plek te krijgen, terwijl je te klein bent voor de gevestigde instituten. Audities voor zangers zijn vaak niet transparant en steeds meer mensen worden opgeleid terwijl de markt kleiner wordt. Vaak kom je niet toe aan een gesprek met de subsidiegever omdat je al meteen bent afgewezen en fondsen zijn niet altijd creatief in het toekennen van gelden. Veel makers herkennen bovendien het probleem dat er veel hokjes zijn. Dat maakt dat muziektheater niet altijd makkelijk onder te brengen is bij de bestaande productiehuizen.

Regisseur en schrijver Miranda Lakerveld beaamt dat het lastig kan zijn om tussen de disciplines te zitten, vooral wanneer je deze disciplines echt met elkaar wil laten communiceren. Het kan dan moeilijk zijn om een goede plek te vinden. Het Rosa Ensemble is volgens artistiek leider Daniel Cross een echt “tussen-wal-en-schip-ensemble” dat een eigen weg moet zoeken en dat ook al jaren doet. Hij moet vaak uitleggen wat hij gemaakt heeft en voor welke zaal het geschikt is.

Zijn de gevestigde instellingen wel geschikt voor talentontwikkeling?

Koen van Dijk, artistiek directeur van M-Lab, het laboratorium voor muziektheater, richt zich op verschillende vormen van muziektheater en probeert hier zo open mogelijk in te zijn. Zo kunnen ook vormen van kleinkunst en muziektheater, naast musicals, een plek vinden in zijn productiehuis. Hij wil graag jonge makers verbinden aan coaches van hun keuze, maar er zijn ook jonge makers die zich

niet willen laten coachen. Ervaren makers vinden het leuk om met jonge mensen te werken. Hij benadrukt dat het noodzakelijk is dat makers hun ideeën goed op papier kunnen zetten.

Anthony Heidweiller, artistiek leider van Yo! Opera, wordt gevraagd of er wel genoeg talent is om te ontwikkelen. Hij antwoordt dat dit zeker het geval is, maar dat niet iedereen ook de durf heeft of de kans krijgt om dat wat in het hart zit te presenteren. Een maker moet immers altijd rekening houden met de wensen van de podia en met het publiek aan wie hij zijn project gaat presenteren. “Er is eigenlijk geen echte vrijheid als maker”. De oplossing is volgens Heidweiller “een podium te ontwikkelen waar een carte blanche geldt, waar werkelijke vrijheid voor het maken van muziektheater bestaat”.

Rik Elstgeest, muzikant bij De Veenfabriek, voegt toe dat het benauwend kan werken als alles gereguleerd is. Enerzijds moet een maker de veiligheid voelen te kunnen doen wat hij wil, anderzijds mag een instelling of productiehuis zich hier niet te veel mee bemoeien.

Marc van Warmerdam van Orkater is het niet eens met de stelling dat gevestigde instellingen niet geschikt zouden zijn voor talentontwikkeling. Hij heeft lang gedacht dat ruimte voor jonge makers juist buiten de organisaties gecreëerd moest worden, maar komt daar op terug. Jong talent lijkt zich namelijk vaak te isoleren en verliest zodoende de verbinding met de traditie. Bovendien wordt veel geld over de balk gesmeten aan bijvoorbeeld boekhouding en briefpapier etc. Juist de bestaande structuren van een groot gezelschap, zoals Orkater, kunnen vrijheid geven. Eigenlijk vindt Van Warmerdam dat “hoe groter het gezelschap is, hoe groter de verplichting om ruimte en middelen te bieden en jong talent een kans te geven”. Bovendien onderstreept hij het belang wanneer uit een netwerk van jonge makers kan worden geput voor het eigen gezelschap. Een van de conclusies van Van Warmerdam is dat jonge makers vooral interesse hebben in mensen, meer dan in faciliteiten als licht en repetitieruimte. Orkater schept, in het Nieuwkomersprogramma, de omstandigheden waardoor ontwikkelen van talent makkelijker gaat. Zo selecteert Orkater op basis van het criterium van kwaliteit en worden jonge makers gecoacht, maar “talent moet het zelf doen.” Eén van de talenten die het Nieuwkomersprogramma volgde, beaamt dat zij bij Orkater haar eerste voorstelling dertig maal heeft kunnen spelen met een zaalbezetting van meer dan tachtig procent.

Guus Mostart, intendant van de Nationale Reisopera, nodigt in het RAP programma jonge zangers uit om producties van het begin tot eind mee te maken. Stageprojecten worden afgesloten met een showcase. De Reisopera is geen operastudio of leerinstelling, maar een gezelschap dat graag met nieuwe mensen werkt en een netwerk op wil bouwen. Dat levert goodwill, naamsbekendheid én talenten op. Zo krijgen nu jonge regisseurs als Michiel Dijkema en Jim Lucassen bij de Reisopera een kans. Het is voor een gezelschap goed om met jonge mensen geconfronteerd te worden. Opera is vooral iets voor de oudere generatie en kan zich verder ontwikkelen door met nieuwe idealen en ideeën geconfronteerd te worden.

Ook Opera Zuid neemt een risico door jonge zangers, makers en regisseurs aan te trekken. Artistiek leider Miranda van Kralingen geeft aan dat de organisatie niet de functie van productiehuis vervult, maar het enige gezelschap is dat jong talent echt voor een langere periode aan een ensemble verbindt. Operatalent wordt te weinig gekoesterd, het is “een wegwerpcultuur”. Van Kralingen laat geschikte mensen voor twee jaar werken bij Opera Zuid. Talent kan zich specifiek bij de opera ontwikkelen, want waar de musical enkel (uit het buitenland) kopieert en reproduceert, wordt een opera elke keer opnieuw geënceneerd. “Opera is creatiever, je kunt er elke keer iets anders van maken.”

Wat kunnen we verbeteren aan de verschillende schakels van talentontwikkeling?

Wanneer het debat bij het dit onderwerp is aangekomen, wordt de toon verhitter. Men vraagt zich af of talent wel écht een kans krijgt bij de gevestigde instellingen. Jong talent zou geen merknaam moeten zijn om een instituut te profileren. “Het gaat erom hoe we de doorstroom kunnen krijgen, om de progressie op langere termijn!” Het is belangrijk om op langere termijn mensen met een visie of een idee te koppelen en te reflecteren op dit proces. Als een jonge maker bij een productiehuis een goede productie heeft gemaakt, zou er volgens Elstgeest meteen een doorstroom moeten zijn om duurzaam te kunnen zijn. Een maker zou een vaste deal moeten kunnen maken, dat hij op tournee mag als zijn productie van voldoende kwaliteit is, want “anders blijft het weer liggen en zien maar weinig mensen wat er voor moois gemaakt is”.

In de discussie die zich ontspint, vallen de woorden talent en kwaliteit meerdere malen. Orville Breedveld van Stichting Breathing uit Amsterdam vraagt zich af of talent wel altijd op waarde geschat wordt. Wie beoordeelt dat talent? Wat is eigenlijk kwaliteit? De mensen die beoordelen zijn niet altijd de mensen die de meeste binding hebben met wat in het veld gebeurt. “Het zijn veel statische mensen bij elkaar en de beoordelingscommissies mogen wel eens een wat gemêleerder gezelschap zijn.”

Hans Nieuwenhuis, directeur van Opera Studio Nederland, stelt dat er ook talent is dat nooit op een kunstopleiding heeft gezeten. In deze discussie lijkt het wel eens te worden vergeten, dat talent zich niet altijd vanzelfsprekend ontwikkelt vanaf school via productiehuizen naar de instellingen. Hij is van mening dat er teveel wordt opgeleid en dat er teveel conservatoria in Nederland zijn.

Actrice en theatermaker Caecilia Thunissen vult aan dat zij haar eigen weg moest vinden. Zij is zelf eindverantwoordelijk, past niet in een hokje, maar zij probeert met de juiste mensen te werken en zoekt goede coaches. Om haar projecten tot uitvoer te kunnen brengen, moet zij goed kunnen samenwerken. Ook is zij niet bang om buiten de grenzen mogelijkheden te zoeken.

Intermezzo

Als time-out wordt een filmpje getoond dat gemaakt is door Yo! Opera. Een aantal middelbare scholieren spreekt zich uit over opera: “Opera is muziek, maar ook spel”, “Opera helpt om buiten de kaders te denken” en “Opera is een manier om andere mensen te ontmoeten”.

Afsluiting

Een pleidooi van Paul Slangen wordt beloond met groot applaus. "Ik erger mij. Het gaat over kunst! Je kunt je ontwikkelen of niet. Soms moet je beseffen dat het je niet gelukt is, maar tegelijkertijd trots zijn dat je het wel geprobeerd hebt. Kunst is niet iets van de korte adem of van de jeugd. Kunst vraagt om moed en investering. Niet iedereen zal het redden, maar dat hoeft ook niet. Kunst moet je laten gebeuren. En talent moet zich maar bewijzen!"

Machteld van Bronkhorst meldt dat ook jonge makers subsidie aan kunnen vragen bij het NFPK+. Corina van Eijk reageert met "Ga gewoon iets maken!".

Van Kralingen vraagt zich af of mensen wel risico's d rven te nemen. Een jonge maker schetst vervolgens haar eigen situatie: "Je groeit niet op met het besef welke risico's je neemt. Als kind van een babyboomer lijkt alles mogelijk en wordt je gestimuleerd te doen wat je leuk vindt". De echte wereld kan dan behoorlijk tegen vallen en ontoegankelijk blijken te zijn. Risico nemen is helemaal niet zo vanzelfsprekend. Iemand anders sluit hierop aan door te benoemen dat er voor deze generatie echt een gat bestaat tussen theorie en praktijk. Tijdens een kunstopleiding leer je bijvoorbeeld niet om ook productioneel te denken.

Paul Reeve, directeur Educatie van het Royal Opera House in Londen, stoort zich aan de negatieve en verdedigende toon van het debat. Hij geniet in zijn werk van de gedeelde passie, de kracht van de kunst en het gevoel van verbinding. Kan niet het uitgangspunt van de middag zijn dat we allemaal hetzelfde willen? "Blijf debatteren, maar ga uit van dat wat je deelt!"

De laatste opmerkingen worden door Bohlmeijer samengevat in een motto: "Talent hebben, is durf hebben."

Een reactie op het debat per email van regisseur Sybrand van der Werf:

'Natuurlijk is een debat als dit preken voor eigen parochie. Dat heeft tot gevolg dat veel deelnemers de uitkomsten tegen vonden vallen, waar heel terecht voor werd gewaarschuwd. Er werd veel gesproken over "jong talent" en frustraties van de nieuwe generatie. In navolging van de heersende opvatting dat iedereen "moet kunnen doen wat hij/zij wil" moet ook de hele nieuwe garde de mogelijkheid krijgen zich te ontplooiën. Dat is natuurlijk maar de vraag. De hoeveelheid makers en uitvoerders op de markt neemt sneller toe dan het publiek groeit (want dat doet het gelukkig nog steeds). Logisch dat we met tekorten kampen! En logisch dat er mensen afvallen in de race, "kwaliteit" (hoe je dat ook wilt definiëren) of niet... Jammer, maar zo is het wel gesteld in het vak. De instellingen (van M-Lab tot Nationale Reisopera) doen volgens mij wat ze kunnen, maar altijd zullen er mensen buiten de boot vallen.

Dan rijst de vraag: wie vallen er precies buiten de boot? Wie kiest uiteindelijk voor iets anders? Er is niet zoveel aan de hand als dit inderdaad "de minderen" zijn (vreselijk om het zo op te schrijven, juist

omdat dit vak zo ontzettend persoonlijk en kwetsbaar is, maar er bestaan natuurlijk makers en uitvoerders die op wat voor manier dan ook niet tegen de praktijk zijn opgewassen... en dat zeg ik met angst voor mijn eigen verdere pad). Er is pas écht een probleem als dié mensen buiten de boot vallen, die het vak kunnen verbreden en verruimen. Enerzijds door hun kwaliteiten, anderzijds door wat hun kwaliteiten hadden kunnen zijn. Dat zou eeuwig zonde zijn. En misschien is het wel een beetje aan de hand.

Ten eerste: hoe bepaal je kwaliteit? Objectief lijkt dat onmogelijk, maar áls het kan, moet je in ieder geval "uit de hokjes kunnen denken" en open staan voor hoe andere makers en uitvoerders werken. En daarover kun je praten en in debat gaan. Binnen het muziektheater heb ik het gevoel dat veel mensen de anderen met afkeuring bekijken, ikzelf inclusief! We hebben allemaal gelijk en zijn met grote moeite bereid om elkaars artistieke werk naar waarde te schatten. Juist omdat het werk zo kwetsbaar is (ik ken geen enkele andere kunstvorm waar de angst zo veel regeert als in opera) hebben makers de neiging hun manier van werken als de enige juiste te zien. Afgaande op de insteek van het laatste debat hoop ik dat hier nog over gesproken gaat worden.

Ten tweede: hoe zorg je dat kwaliteit zich ontplooien kan? Opleidingen laten volgens mij nog veel kansen liggen. Kwaliteit kan je enerzijds beschouwen als ambachtelijkheid en anderzijds als artistiekheid. Dat laatste hangt samen met wat ik hierboven schreef ("out of the box"), het eerste vraagt om uitbreiding van de vaardigheden van de nieuwe mensen. Een opleiding zou er voor moeten zorgen dat je bijvoorbeeld niet alleen je noten kunt zingen, maar ook opgeleid wordt met het oog op de multidisciplinaire eisen die de praktijk aan een artiest stelt. Ik heb me niet verdiept in de curricula van de verschillende opleidingen, dus wie weet sla ik de plank volkomen mis en doen de opleidingen er al alles aan om hun studenten zo breed mogelijk op te leiden. Maar ik betwijfel het. In Nederland is geen opleiding voor regisseurs in het muziektheater. Het aantal operaregisseurs dat een opleiding heeft gehad als regisseur is in Nederland op één hand te tellen. Zangers krijgen over het algemeen bedroevend weinig spellessen en ik heb ooit van een zanger over een operaregisseur gehoord die niet wist wat een modulatie was. Daar is dus winst te behalen, denk ik.

Tot slot viel me op dat er erg gepassioneerd gesproken werd. Dat hangt volgens mij ook samen met de oproep van het Fonds. Er is iets gaande, maar we weten nog niet precies wat. Hopelijk zal de passie voor het vak nog veel stof doen opwaaien en zien we over een paar jaar waar we dat precies van hebben afgeblazen.'